

Doświadczenia z projektowania opisu informacji dla zawodu doradca finansowy

Experience from designing information on the profession of financial adviser

Słowa kluczowe: doradca finansowy, planowanie finansów osobistych, doradztwo finansowe.

Key words: financial adviser, personal finance planning, financial consulting.

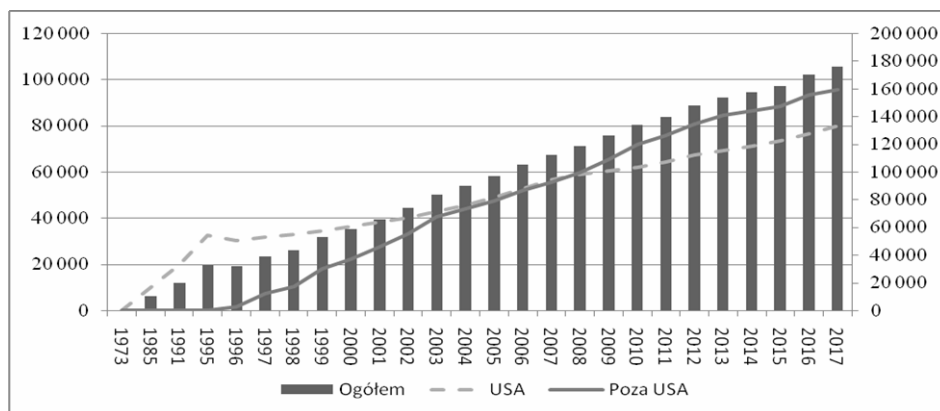
Abstract. The text is devoted to a relatively new profession in Poland, which is a financial advisor and characterizes the most important activities performed by a financial adviser as a part of personal finance planning process. The process of personal financial planning by the households has been internationalized (ISO 22222: 2005). Although the profession arose in 1969 in the United States, its international expansion led to the presence of over 175,000 CFP (Certified Financial Planner) advisors in 2017 in nearly 30 countries around the world. By 2025, there will be CFP advisors 250,000 in 40 countries around the world. In Poland, this profession is at the initial stage of the development, only in 2010 it was entered into the list of professions, and in 2013 the standard of professional competences was adopted. Prospects for the development of the profession in Poland are very good, especially in the context of growing wealth of the society, credit expansion in the scope of consumer and mortgage loans, inefficiencies of the state pension system and aging society.

Wprowadzenie. Rozwój rynku usług finansowych prowadzi do wzrostu skomplikowania oferty usługowej instytucji finansowych dla klientów. Jedną z grup klientów instytucji finansowych są gospodarstwa domowe, które podejmując decyzje finansowe dążą do maksymalnego zaspokojenia swoich potrzeb – zbiorowych całego gospodarstwa i indywidualnych jego członków. Gospodarstwa domowe najczęściej nie dysponują dostateczną wiedzą w zakresie oferty usług na rynku usług finansowych, a także nie potrafią samodzielnie dokonać wyboru optymalnego rozwiązania finansowego. Istniejąca asymetria informacji między konsumentem a instytucją finansową oraz nierównowaga stron sprawiają, że rodzi się popyt na usługi specjalistów ds. finansowych którzy jako profesjonalści działający na rzecz i w interesie konsumenta mogą przygotowywać go do kontaktu z instytucją finansową lub pośrednikiem finansowym, który reprezentuje interes tej instytucji i jest przez nią wynagradzany.

Doradca finansowy łądzi konflikt interesów na rynku usług finansowych między klientem a instytucją finansową. Może również odgrywać istotną rolę w budowaniu świadomości ekonomiczno-finansowej gospodarstw domowych, skłaniać je do podejmowania racjonalnych decyzji finansowych, a przez to, zwiększać ich bezpieczeństwo finansowe. Celem tekstu jest prezentacja zawodu doradcy finansowego w kontekście jego genezy, globalnej ekspansji, powstania i rozwoju w Polsce, a także badań dotyczących certyfikowanych doradców finansowych. W artykule postawiono hipotezę, że rola zawodu doradcy finansowego będzie wzrastała w przyszłości, o czym będą decydowały czynniki o charakterze popytowym i podażowym, a także otoczenie rynku usług finansowych (makroekonomiczne, technologiczne, regulacyjne).

Geneza zawodu doradcy finansowego i jego globalna ekspansja. Ojczyzną zawodu doradcy finansowego są Stany Zjednoczone, ojcem zawodu jest Loren Dunton, który 12 grudnia 1969 r. w O'Hare Hilton w Chicago zorganizował dwudniowe spotkanie z 12 specjalistami rynku finansowego i mediów.¹ Dało ono początek doradztwu finansowemu jako usługi wykonywanej na rzecz gospodarstw domowych i polegającej na przygotowaniu osobistego planu finansowego. Powstanie zawodu było odpowiedzią na problemy związane ze sprzedażą usług finansowych Amerykanom podczas recesji końca lat 60. XX w., a także odpowiedzią na nieetyczną sprzedaż produktów finansowych przez instytucje finansowe bez uwzględnienia interesu klienta, której główną motywacją była maksymalizacja zysku instytucji finansowej za wszelką cenę. Na początku lat 70. XX w. jako wykonanie decyzji podjętych podczas spotkania w 1969 r. powstały 4 organizacje: Society for Financial Counselling Ethics (1969 r.), International Association for Financial Planning (IAFP), College for Financial Planning, Institute of Certified Financial Planners (ICFP).

Wykres 1. Liczba doradców finansowych CFP w ujęciu globalnym i w USA

Źródło: E.D. Brandon, Jr., H.O. Welch, *The History of Financial Planning: The Transformation of Financial Services*, John Wiley & Sons, 2009 oraz dane Financial Planning Standards Board.

¹ E.D. Brandon, Jr., H.O. Welch, *The History of Financial Planning: The Transformation of Financial Services*, John Wiley & Sons, 2009.

W 1973 r. po rocznym okresie nauki pierwsze 42 osoby uzyskują certyfikat doradcy finansowego CFP (*Certified Financial Planner*)². W ten sposób narodził się ruch zawodowy doradcy finansowego, który w kolejnych latach zwiększał liczebność w USA, ale także dzięki międzynarodowej ekspansji, zwiększał liczebność doradców poza USA w blisko 30 krajach na świecie (wykres 1). W 1979 r. rozpoczęto wydawanie czasopisma *Journal of the Institute of Certified Financial Planners*³.

To nowe podejście do finansów gospodarstw domowych polegało na zintegrowaniu decyzji finansowych konsumentów w ramach jednego procesu i jednego dokumentu – planu finansowego, a od zawodu doradcy finansowego wspomagającego holistyczne (całościowe) planowanie finansowe oczekuje się interdyscyplinarności, rzetelności i przestrzegania norm etycznych, a w szczególności klientocentryzmu (*integrated, client-centered approach*)⁴. Również w samej ojczyźnie zawodu wzrastał odsetek gospodarstw domowych korzystających z usług doradczych z ok. 21% do ok. 33% w 2016 r. (wykres 2). Wzrost popytu na rzetelną, bezstronną informację oraz profesjonalne doradztwo sprawił, że wśród zawodów finansowych wspomagających gospodarstwa domowe wykształciły się: edukator finansowy (*financial educator, FE*), doradca finansowy (*financial counselor, FC*) i planer finansowy (*financial planner, FP*)⁵.

W 2005 r. zawód doradcy finansowego doczekał się międzynarodowej standaryzacji, kiedy przyjęto standard ISO 22222:2005 *Planowanie finansów osobistych. Wymagania dla doradców finansowych*⁶. Planowanie finansów osobistych zgodnie ze standardem ISO 22222 to proces, który pomaga uzyskać kontrolę nad finansami osobistymi poprzez⁷:

- zbudowanie i zdefiniowanie relacji pomiędzy klientem, a doradcą Finansowym,
- zebranie danych finansowych dotyczących klienta a także jego finansowych celów i zamiarów,
- przeanalizowanie i ocenienie statusu finansowego klienta,
- wypracowanie i zaprezentowanie propozycji finansowych i ewentualnych alternatyw,
- zastosowanie finansowych porad,
- monitorowanie funkcjonowania rozwiązań finansowych.

---

² S. Tillery, T. Tillery, *Essentials of Personal Financial Planning*, John Wiley & Sons, 2017.

³ D. Yeske, *A Concise History of the Financial Planning Profession*, *Journal of Financial Planning*, September 2016.

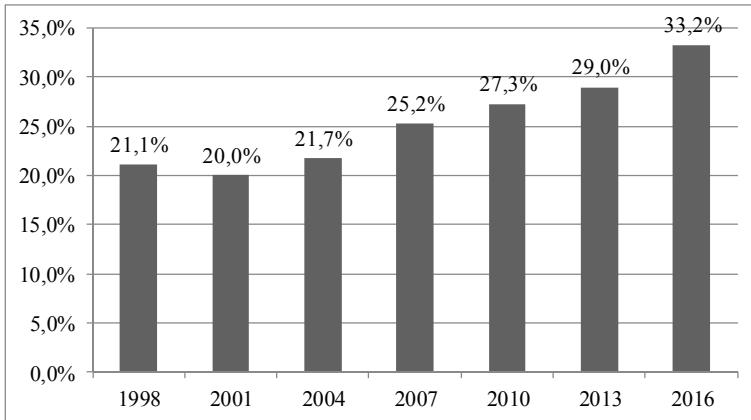
⁴ L. Ritchlin, *Founders of the Profession Look Back on the Roots of Financial Planning*, *Journal of Financial Planning* OCTOBER 2009.

⁵ Szczegółowa charakterystyka zawodów wraz ze wskazaniem różnic między nimi zawarta jest w publikacji J. Schuchardt, D.C. Bagwell, W.C. Bailey, S.A. DeVaney, J.E. Grable, I.E. Leech, J.M. Lown, D.L. Sharpe, and J.J. Xiao, *Personal Finance: An Interdisciplinary Profession*, *Financial Counseling and Planning* Volume 18, Issue 1 2007.

⁶ ISO 22222 *Personal financial planning – Requirements for personal financial planners*, 2005.

⁷ J.E. Grabe, R.A. Sages, *Financial Planning Process* in: Ch. R. Chaffin (ed.), *CFP Board Financial Planning Competency Handbook*, CFP Board, John Wiley & Sons, 2015.

Wykres 2. Odsetek gospodarstw domowych korzystających z doradców finansowych w USA

Źródło: Survey of Consumer Finances.

Poza ujęciem procesowym planowania finansów osobistych wyróżnia się również ujęcie przedmiotowe. Zgodnie z nim wskazuje się na obszary finansów osobistych, które podlegają planowaniu i doradztwu finansowemu. Według globalnej organizacji zajmującej się rozwojem doradztwa finansowego Financial Planning Standards Board są to: zarządzanie finansowe (*financial management*), zarządzanie aktywami (*asset management*), zarządzanie ryzykiem (*risk management*), planowanie podatkowe (*tax planning*), planowanie emerytalne (*retirement planning*) oraz planowanie sukcesji majątkowej (*estate planning*). Cele działalności doradcy finansowego są następujące:

- ochrona majątku i bezpieczeństwo finansowe klienta;
- zapewnienie płynności finansowej klienta;
- budowanie planu finansowego wraz z zaleceniami racjonalizacji w zakresie wydatków, źródeł finansowania, podatków itd. – wynagrodzenie od klienta za sporządzenie i aktualizację planu, przygotowanie klienta do skorzystania z usług instytucji finansowych poprzez analizę jego potrzeb, dobór produktów do realizacji celów finansowych, uświadamianie co do praw i obowiązków wynikających z ustawodawstwa konsumenckiego.

W Międzynarodowej Klasyfikacji Standardów Edukacyjnych ISCED doradca finansowy znajduje się w grupie na poziomie 6.

Geneza i kamienie milowe zawodu doradcy finansowego w Polsce. Historia zawodu doradcy finansowego w Polsce rozpoczyna się w 2004 r., kiedy utworzono Europejską Akademię Planowania Finansowego z siedzibą w Warszawie. Europejska Akademia Planowania Finansowego wywodzi się z funkcjonującej w Bad Homburg, w Niemczech EAFP (Europäische Akademie für Finanzplanung). W grudniu 2003 r. EAFP z siedzibą w Bad Homburg podpisała porozumienie o utworzeniu w Polsce Europejskiej Akademii Planowania Finansowego. EAFP była pierwszą organizacją

kształcąca w Polsce profesjonalnych doradców finansowych w oparciu o europejskie standardy planowania finansowego. W 2005 r. EAFP wydała pierwsze certyfikaty doradcy finansowego, a łącznie w latach 2005–2018 wydano ponad 2000 certyfikatów. Szkoła kształci w trzystopniowym programie nauczania:

1. Asystent Finansowy EFG (certyfikat *European Financial Guide*) – jest to aplikant do zawodu doradca finansowy,
2. Konsultant Finansowy EFC (certyfikat *European Financial Consultant*), który odpowiada kwalifikacjom KRK na poziomie 5,
3. Planer Finansowy EFP (certyfikat *European Financial Planner*), który odpowiada kwalifikacjom KRK na poziomie 6.

Wzrost ilości osób kształcących się w zakresie doradztwa finansowego oraz wzrost ilości wydawanych w każdym roku certyfikatów oznaczał, że w Polsce rosła w siłę społeczność doradców finansowych. Z myślą o ich zrzeszaniu się w 2007 r. powstała Europejskiej Federacji Doradców Finansowych EFPF⁸ Polska. W 2010 r. dzięki staraniom EFPF Polska MPiPS wpisało zawód doradcy finansowego na listę zawodów w Polsce. Według Klasyfikacji zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy (KZiS 2010) zawód ten wchodzi w kategorię tzw. grupy elementarnej 2412-Doradcy finansowi i inwestycyjni (w Międzynarodowym Standardzie Klasyfikacji Zawodów ISCO-08 odpowiada grupie 2412 Financial and investment advisers). Wcześniej, bo w 2009 r. przy Warszawskim Instytucie Bankowości powołano Fundację na rzecz Standardów Doradztwa Finansowego EFPA Polska będącą przedstawicielem na Polskę EFPA⁹ Europe z siedzibą w Rotterdamie, kształcąca i zrzeszająca certyfikowanych doradców finansowych EFPA, którzy zajmują się świadczeniem usług doradczych w bankach w ramach bankowości prywatnej. W 2013 r. MPiPS zatwierdziło Standard Kompetencji Zawodowych dla zawodu doradca finansowy. W 2018 r. opracowano i MPiPS zatwierdziło opis informacji o zawodzie doradca finansowy, jednocześnie EFPF Polska złożyła wniosek do Ministerstwa Finansów i Rozwoju o włączenie do Zintegrowanego Rejestru Kwalifikacji (ZRK), kwalifikacji „Doradzanie w zakresie finansów osobistych” (Doradca Finansowy EFC). Kamienie milowe w rozwoju zawodu doradcy finansowego w Polsce przedstawiono w tabeli 1.

Od momentu wpisania zawodu doradcy finansowego na listę zawodów przez MRPiPS w 2010 r. prowadzony jest jego monitoring tj. napływ bezrobotnych w zawodzie, napływ nowych miejsc pracy w zawodzie oraz saldo wskazujące na nadwyżkowość lub deficytowość. Należy wskazać, że od 2010 r. do końca 2015 r. zawód doradca finansowy znajdował się nieprzerwanie na liście najbardziej deficytowych zawodów w Polsce, co oznacza, że rokrocznie występowała nadwyżka napływu ofert w porównaniu do napływu bezrobotnych. Od 2016 r. obserwuje się zrównoważenie napływu ofert i nowych bezrobotnych oraz zmniejszenie ich skali w porównaniu z poprzednimi latami. Na wykresie 3 przedstawiono dane dotyczące monitorowania zawodu doradca finansowy przez MPiPS w okresie II półrocze 2010 r. – I półrocze 2018 r.

⁸ EFPF – European Federation of Financial Professionals.

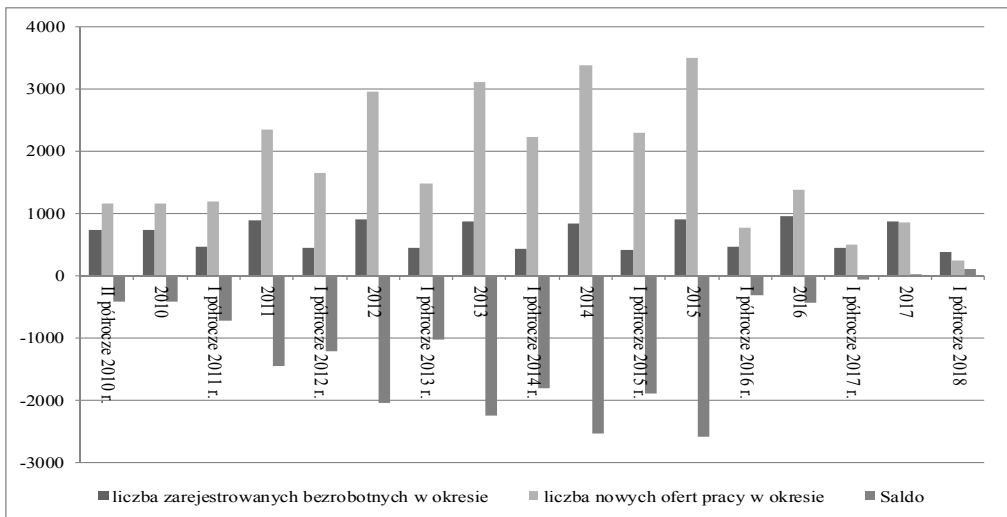
⁹ EFPA – European Financial Planning Association.

Tabela 1. Kamienie milowe w rozwoju zawodu doradcy finansowego w Polsce

Rok	Wydarzenie
2004	Powstanie Europejskiej Akademii Planowania Finansowego jako przedstawiciela EAFP w Bad Homburg – zajmującej się kształceniem doradców zgodnie z europejskimi standardami
2007	Powstanie Europejskiej Federacji Doradców Finansowych EFFP Polska będącej przedstawicielem FECIF w Polsce zrzeszającej certyfikowanych doradców finansowych EFG i EFC
2009	Powstanie Fundacji na rzecz Standardów Doradztwa Finansowego EFPA Polska przy Warszawskim Instytucie Bankowości
2010	Wpisanie zawodu Doradca finansowy (kod 241202) na listę zawodów MPiPS
2013	Przyjęcie Standardu Kompetencji Zawodowych dla zawodu doradca finansowy
2018	Przyjęcie przez MPiPS opisu informacji dla zawodu doradca finansowy
2018	Złożenie w Ministerstwie Finansów i Rozwoju wniosku o włączenie do Zintegrowanego Rejestru Kwalifikacji (ZRK) kwalifikacji „Doradzanie w zakresie finansów osobistych” (Doradca Finansowy EFC)
2018	Prace nad wnioskiem o włączenie do ZRK kwalifikacji „Planowanie finansów osobistych” (Planner Finansowy EFP)

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 3. Napływ bezrobotnych, napływ ofert pracy i saldo dla zawodu doradca finansowy w Polsce

Źródło: *Zawody deficytowe i nadwyżkowe* za lata 2010–2017 i I półrocze 2018 r., MRPiPS.

Projektowanie opisu informacji dla zawodu doradca finansowy w Polsce.
W 2018 r. w ramach programu Rozwijanie, uzupełnianie i aktualizacja informacji

o zawodach oraz jej upowszechnianie za pomocą nowoczesnych narzędzi komunikacji – INFODORADCA+ Instytutu Technologii Eksploatacji – PIB wraz z zespołem ekspertów, zespołem ds. walidacji i jakości informacji o zawodzie, zespołem recenzentów i panelu ewaluatorów przystąpił do opracowania informacji o zawodzie doradca finansowy, która została zatwierdzona przez Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. Punktem wyjścia do opracowania informacji o zawodzie był istniejący Standard Kompetencji Zawodowych dla zawodu doradca finansowy, zatwierdzony przez MRPiPS w 2013 r. Od 2013 r. nastąpiło dużo zmian regulacyjnych i rynkowych, w związku z tym podjęcie prac nad adekwatnym opisem informacji dla zawodu doradca finansowy było wielce pożądane.

Jako syntezę zawodu doradca finansowy wskazano, że *sporządza plany finansów osobistych dedykowane dla danego klienta na podstawie wyników przeprowadzonej analizy jego sytuacji życiowej i finansowej, uwzględniając dostępne na rynku produkty i usługi finansowe. Celem jego działalności jest ochrona majątku i bezpieczeństwo finansowe klienta*¹⁰. W informacji o zawodzie określono dodatkowo wykonywane przez doradcę finansowego, które można podzielić zadania następująco:

- Z1 Zawieranie kontraktu z klientem.
- Z2 Pozyskiwanie informacji jakościowych i ilościowych niezbędnych do przygotowania planu finansowego.
- Z3 Analizowanie informacji w celu przygotowania planu finansowego.
- Z4 Sporządzanie planu finansowego i przekazanie go klientowi.
- Z5 Monitorowanie realizacji planu finansowego oraz ewentualne jego korygowanie.
- Z6 Prowadzenie wymaganej dokumentacji finansowej i sporządzanie wewnętrznych raportów (dot. m.in. nawiązywania kontaktów z klientem, pozyskanych informacji, przekazanych porad finansowych, sprzedanych produktów finansowych).

Do każdego z zadań określono wymaganą wiedzę oraz kompetencje. Dodatkowo pracownik w zawodzie doradca finansowy powinien mieć kompetencje społeczne niezbędne do prawidłowego i skutecznego wykonywania zadań zawodowych. W szczególności pracownik jest gotów do:

- Ponoszenia odpowiedzialności za skutki swoich działań.
- Podejmowania wyzwań zawodowych z uwzględnieniem norm etycznych obowiązujących doradcę finansowego.
- Merytorycznego dostosowania zachowania do okoliczności występujących w pracy doradcy finansowego.
- Skutecznego nawiązywania i utrzymywania kontaktu z klientem podczas realizacji usługi finansowej.

---

¹⁰ INFORMACJA O ZAWODZIE – Doradca finansowy 241202, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Departament Rynku Pracy, Warszawa 2018.

- Prowadzenia konsultacji i rozmów z klientem na trudne tematy, np. rozwód, strata członka rodziny, utrata pracy itp. w trakcie diagnozowania jego sytuacji życiowej i finansowej.
- Analizowania samodzielnie informacji pozyskiwanych od klienta.
- Ustawicznego rozwoju zawodowego w zakresie wykonywania zawodu doradca finansowy w pokrewnych obszarach.
- Kreowania i upowszechniania wzorców właściwego postępowania w środowisku pracy doradcy finansowego.
- Kierowania się zasadami etyki zawodowej w pracy doradcy finansowego, w tym przestrzegania zasad uczciwości, rzetelności, poufności.

Doradca finansowy może pracować w różnych pod względem wielkości zatrudnienia firmach działających w branży finansowej, w tym w bankach, firmach inwestycyjnych, zakładach ubezpieczeń, firmach pośrednictwa finansowego, firmach doradztwa finansowego, biurach księgowych i rachunkowych, firmach doradczo-konsultingowych, innych firmach o profilu prawno-finansowym. Kwalifikacje niezbędne do wykonywania zawodu doradca finansowy można uzyskać studiując w szkołach wyższych na kierunkach ekonomia, finanse i rachunkowość, prawo, na studiach: I i II stopnia ze specjalizacją doradca finansowy/doradztwo finansowe lub studiach podyplomowych, m.in. w zakresie planowania finansów osobistych, finansów gospodarstw domowych.

Szkolenia w zakresie doradztwa finansowego prowadzą organizacje zrzeszające doradców finansowych oraz jednostki szkoleniowe akredytowane przez te stowarzyszenia. Organizacje zrzeszające doradców finansowych w Polsce (EFFP Polska oraz EFPA Polska) jako niezależne instytucje certyfikujące, będące również członkami europejskich federacji stowarzyszeń doradców finansowych, prowadzą potwierdzanie kompetencji w ramach zawodu doradca finansowy poprzez egzaminy weryfikujące wiedzę i umiejętności kandydatów do uzyskania odpowiednich certyfikatów (EFG®, EFA®, EFC®, EFP®).

Podsumowanie i rekomendacje. Biorąc pod uwagę dotychczasową historię zawodu doradcy finansowego, która trwa ponad dekadę, w porównaniu z jego rozwojem w ujęciu globalnym, który trwa blisko pół wieku widoczne są różnice w korzystaniu z usług doradczych w USA i w Polsce, gdzie z usług doradców korzysta najwyżej kilka procent gospodarstw domowych. Jednocześnie ta dysproporcja ukazuje, jak duży potencjał rozwoju ma zawód doradcy finansowego w Polsce. Można wskazać następujące wyzwania stojące przed zawodem doradcy finansowego w Polsce oraz perspektywy jego rozwoju:

- Dalsze bogacenie się polskiego społeczeństwa – wzrost popytu na doradztwo inwestycyjne.
- Niewydolność systemu emerytalnego – wzrost popytu na doradztwo emerytalne.
- Środowisko niskich stóp procentowych – poszukiwanie alternatyw dla depozytów bankowych

- Niski poziom wiedzy ekonomiczno-finansowej – brak świadomości istnienia doradców i korzyści z ich usług.
- Europejskie regulacje konsumenckie (m.in. MiFIDII¹¹, MCD¹², IDD¹³, wytyczne ESMA dotyczące oceny wiedzy i kompetencji¹⁴) wprowadzające transparentność wynagradzania, wymogi co do wiedzy i kompetencji pracowników oferujących inwestycje, kredyty hipoteczne i ubezpieczenia, polaryzację na rynku poprzez rozdzielenie pośrednictwa od doradztwa, w tym zdefiniowanie niezależnego doradztwa (porównanie dostatecznej ilości ofert na rynku, brak związków kapitałowych z dostawcą produktu, zakaz pobierania prowizji od instytucji finansowej, wynagrodzenie przez klienta).
- Wprowadzanie kolejnych regulacji konsumenckich w praktyce przynosi efekt przeciwny do zamierzonego, ponieważ nadmierna ilość informacji dostarczana konsumentom przez instytucje finansowe sprawia, że nie są oni w stanie samodzielnie jej zrozumieć i wykorzystać w planowaniu finansowym – rodzi to potrzebę skorzystania z pomocy profesjonalisty, którym jest niewątpliwie doradca finansowy.
- Rozwój *fin-tech*, wirtualizacja zachowań finansowych gospodarstw domowych i powstanie automatycznego doradztwa finansowego (*robo-advice*).

Bibliografia

1. Brandon E.D., Oliver Welch Jr., H., *The History of Financial Planning: The Transformation of Financial Services*, John Wiley & Sons, 2009.
2. Financial Planning Standards Board.
3. *INFORMACJA O ZAWODZIE – Doradca finansowy 241202*, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Departament Rynku Pracy, Warszawa 2018.
4. ISO 22222 *Personal financial planning – Requirements for personal financial planners*, 2005.
5. John E. Grabe, Ronald A. Sages, *Financial Planning Process* in: Ch.R. Chaffin (ed.), *CFP Board Financial Planning Competency Handbook*, CFP Board, John Wiley & Sons, 2015.
6. Ritchlin L., *Founders of the Profession Look Back on the Roots of Financial Planning*, Journal of Financial Planning OCTOBER 2009.
7. Schuchardt J., Bagwell D.C., Bailey W.C., DeVaney S.A., Grable J.E., Leech I.E., Lown J.M., Deanna L. Sharpe and Jing J. Xiao, *Personal Finance: An Interdisciplinary Profession*, Financial Counseling and Planning Volume 18, Issue 1 2007.
8. Survey of Consumer Finances.
9. Tillery S., Tillery T., *Essentials of Personal Financial Planning*, John Wiley & Sons, 2017.

---

¹¹ MiFID – Dyrektywa w sprawie rynku instrumentów finansowych.

¹² MCD – Dyrektywa w sprawie kredytów hipotecznych.

¹³ IDD – Dyrektywa w sprawie dystrybucji ubezpieczeń.

¹⁴ ESMA – Europejski Urząd Nadzoru Giełd i Papierów Wartościowych, Wytyczne dotyczące oceny wiedzy i kompetencji przy oferowaniu produktów inwestycyjnych, ESMA/2015/1886.

10. Yeske D., *A Concise History of the Financial Planning Profession*, Journal of Financial Planning , September 2016.
11. *Zawody deficytowe i nadwyżkowe za lata 2010–2017, I półrocze 2018 r.*, MPiPS.

dr hab. Krzysztof WALISZEWSKI, prof. nadzw. UEP

Katedra Pieniądza i Bankowości, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
e-mail: krzysztof.waliszewski@ue.poznan.pl